Gammel mann i dømt stamme - Finnmark Dagblad 171067

Hans Kr. Eriksen

Den gamle skoltesamen lener seg til rette mot tømmerveggen. Det er en ærverdig tømmer vegg, den er brun av tjære og av eldre, den er tært av tiders vind og frost. Ja, det er en ærverdig tømmervegg, for den har vært kirkevegg i 400 år. Tror man i alle fall. Kirkevegger -- dette tømmerbrune, dette vindspiste av et lite hus? Javel, det er kirke. Riktignok en liten sådan, en fargeløs tømmerhytte. Men så var den da også kirke for et lite og fjernt folk et folk fra skogene og strendene, et ukjent folk som kom fra hvor og gikk til intet. Går til intet, for det lever ennå, folket, lever i noen få sjeler og går til opphavet, det ukjente der ingen vet hvor de begynte, Skoltene i Neiden.

Det er Jogar Ivanovitsj M i k k e l s e n, det er den gamle mannen ved den gamle kirkeveggen. Han lar blikket gli over den åpne plassen ved elva, oppover mot den gamle fiskeplassen. Og han suger langsomt på pipa og spyr gråblå røyk ut over Skolteplassen, Joger Ivanovitsj Mikkelsen forteller om sitt folk. Da gløder det dypt nede i ham slik at man merker iveren i ordene, ser hvordan gleden over å fortelle om sin egen dømte stamme bryter fram og fjerner språkproblemene. Og jeg forstår ham godt, han finner norske ord der de samiske ikke kan brukes fordi den lyttende ikke skjønner dem, han leiter av og til inne i seg etter ordene, det dekkende uttrykket. Slipper det fra seg når det betyr omtrent det han mener, ordet som skal fortelle om hans folk. Da drømmer den gamle mannen seg tilbake. Kanskje han ser folket omkring seg på Skolteplassen, ser en dag da det strømmet mange skoltesamer til kirken, en dag da mange menn gikk til fiske under fossen, en sommermorgen da laksen var komet og elva var sunket så mye at kastenota kunne brukes. Og den gamle mannen kan se elva som går vill forbi, vrir seg mellom digre steiner og berg, buldrer skumkvit nedover fra fossen og flyter ut i den stille dragnotkulpen ved kirken. Deres elv, skoltesamenes elv.

JOGAR BERETTER OM SITT FOLK VED NEIDENELV

- Den svake stammen -

Mange klager over at amerikanerne diskriminerer negrene. Og det er vel sant, sier den gamle mannen. Men vi trenger ikke gå dit. Se bare på oss samer. Jeg tror vi har vårt eget raseproblem å ta vare på. Men de ser bare på fargen når de synes negrene er mindreverdige, og det er ikke rett å se ned på samene, sier Jogar, skoltesamen ved Neiden elv. Han er en av de siste, en av de yngste av Neiden-skoltenes gamle stamme. Jogar er sytti år.

Men skoltesamene i Neiden var en gang en livskraftig og tallrik stamme. I forgagne tider var det mange som kom til kirkeplassen ved elva, og det var en større flokk å beskatte for "russiske, svenske og norske skattekrevere. De levde av fisket i fossen, de hadde reinflokken å gjete, og de fisket sommers tid i havet. Men det kom snart andre mennesker som ville fiske, som ville gjete reinen og leve av det som var i Neiden. Det var kvenene, de finske innvandrerne. Men det de mest ville ha, kvenene, det var jorda og det den ga.

Så tok de til å fiske laks i fossen der oppe - den gamle mannen peker oppover til Skoltefossen. - Kapala-kulpen kaller de fiskeplassen. Det er finsk og det betyr bare at man kryper som med katteklør for å fange laksen. Det skoltesamiske navnet på fiskeplassen er Livjelaksjeddje, og det betyr Lempeplassen. Det er jo det som er det riktige navnet, for når man fisker laks under Skoltefossen, så lemper man ut nota. Fisket kaller vi livjelakguelle, lempefiske. Det er kvenene som er kommet med de nye navnene, kapala-navnene. Nå er tankene hans kommet inn på eldre tider, år da skoltesamene var alene om Neiden, eide Neiden. Han tenker kanskje på noen ord han selv skrev i lokalavisen i 1966 i forbindelse med opphavet til fiskeretten, reindriftsretten; "For at det ikke skal være tvil om at vi ennå lever, tegner vi oss med Skoltene i Neiden". Og han holder pipa fra munnen og ser på meg: ”Har du lest Tanners bok? " "Ja". "Det er bok, det. Han har undersøkt mye om våre tolk og vet hva han skriver om". (Joger tenker her på en stor og nøyaktig gjennomarbeidet av avhandling av den finske professoren Vano Tanner - "Skoltlapparna" .

7 IGJEN AV STAMMEN

Men dere er ikke mange igjen av den gamle Neudama-stammen?" ”Å, vi er ikke så få heller", sier Jogar, - ”La meg se .....” Han tenker og teller, sier navnene og slektskapet til de som ennå lever: "Det er bror min og jeg, og så har vi tre søstrer som lever, en i Oslo, en i Kiberg og en i Ropelv. Det blir fem. Ja, og så er det hun Malla Wartiainen her og en kvinne til. Det blir 7 skolter igjen. Men i sin tid var det over 40 hus her på plassen. Det var sånne små tømmerhus, og vi kalte dem lekehus. Men de som kom fra Finland ble jo snart flere enn våre folk, de tok jord her og begynte å fiske og drifte med rein. Dermed tok de fra skoltesamene de gamle rettighetene som de hadde hatt fra uminnelige tider. Det er forresten ikke noe å snakke om, for når man er naboer, skal man leve i fred med hverandre. Men det var engang velstående tolk blant skoltesamene her, og det har vært sagt at kvenene som kom, ikke tok fra oss noe, for ingen hadde gitt oss det. Men skoltene var nå de som drev Neiden, ja, det var skoltene som var Neiden, og det er vel ingen som tror at de ga fra seg fisket og reinflokken godvillig slik at de nå knapt har kokfisk eller kokkjøtt igjen? " Joger har vel rett. Skoltesamene gikk neppe til nykommerne og sa værsågod, ta nå laksen og reinen, vi kan greie oss likevel på et vis. Kvenene var de sterkeste. Den første kom til Neiden i 1821, og det kom flere i 1830-årene. De ba ingen om lov til å slå seg ned. Landet her hadde da også vært som et ingenmannsland å regne til alle tider. Først etter at de hadde ryddet jord og var blitt bofaste, gikk de til myndighetene og ba om lov til å bo der. Slik.ble det finsk flertall i Neiden, og det har gått noenlunde bra - tilsynelatende i alle fall - de to stammene imellom. Det måtte kanskje gå slik, fredelig i det ytre der en stamme var svak, sosialt mindreverdig, den andre sterk.

PAPIRENE

Den gamle mannen har lent seg mot kirkenova. Han sier ikke noe, sitter og tenker, glemmer å suge på pipa. Den slutter å ryke. Han ser bortover mot stua der Sara Romanoff bodde, søster til mor hans. Sara døde for få måneder siden, og i de siste årene av sitt liv var hun den eneste som åpent vedkjente at hun tilhørte den greskkatolske kirken. Det var hun som daglig gikk til det gamle kapellet sommerstid, kanskje for en stille andakt i ensomhet, men oftest fordi det var fremmede som ville se skoltekapellet. Den gamle mannen ser bortover mot huset hennes. Det er utydelige merker etter en bolig, gamme eller stue midtveis mellom kapellet og Såras hus. Han peker bortover med pipa:

- Der bodde hun som hadde papirene. Hun bodde i en liten hytte.
- Papirene?

- Ja, papirene om Neiden, papirer» helt fra tsar Ivan den grusommes dager. Der sto det om skoltesamenes rett til laksefisket og reindriften. Jeg husker ikke lenger hva hun hette, den gamle kona, men papirene var som hellige for skoltesamene.

Det var få som kunne lese dem, men det kom en gang en prest hit fra Sverige, og han forsto å lese skriften, og det var brevet fra Ivan den grusomme om at skoltene hadde rett til godene i Neiden. Denne presten drakk så mye at han mistet prestestillingen. Senere ble han lensmann i Enare, men han drakk og kokte brennevin der også. Så fikk han avskjed og kom til Øvre Neiden. Han bodde i en ussel gamme der oppe, og han fikk besøk av mange, for han fortsatte med å koke brennevin. Så kom han hit ned. Det er ikke sant som Hans Lidman skriver at Karikoski hentet ham ned hit. Han kom av egen fri vilje. Denne presten leste papirene. Nå var det en gutt her som var forlovet med en skoltesamisk jente, datter til hun som hadde papirene. De ville ha jenta til å stjele papirene. De sa at papirene ikke lå trygt hos gamle. Jenta greide å få tak i dem, men like etter døde hun. Mange mente hun var slått i hjel. Det skulle være merke etter slag i bakhodet. Slik kom skoltesamenes papirer over til andre, og de har ikke lenger skriftens ord for at de har de gamle rettigheter til Neiden. Beretningen om de gamle papirene har alltid levd blant skoltene. Dette er nok til at vi forstår: Motsetningene mellom de som var og de som horn, var ikke så ubetydelige likevel.

LAKSEN I NEIDEN

Mitt aller første møte med Jogar Ivanovitsj Mikkelsen var ved Neidenelva. Han sto uti og fisket. Jeg kom til og skjønte hvem mannen var, og han kom i land og satte seg på en stein, og jeg sa til ham: "Jeg antar at du er den som heter Jogar"?
Da så han litt uforstående på meg og sa: "Hvordan kan du vite det?" Og jeg svarte at det visste jeg egentlig ikke, men jeg skjønte det, for jeg hadde jaktet på ham og lett etter nam hele dagen. "Nå får du vel fin fangst av late?" "Nei, sa den gamle mannen. "Det er blitt bare en i sommer. For nå er det mindre laks i elva, og helsa har forlatt meg for lenge siden. Men ennå i fjor greide jeg å stri med en på 15 kilo og berge den. I sommer er det gått verre, men tidlig på sesongen sto jeg en dag og fisket ved brua, og da kom en diger jævel opp og tok etter flua, og den var sikkert over tyve kilo. Heldigvis fikk den ikke tak i flua, for da hadde den vel drept meg. Men før var det mer fisk i Neiden. Vi kunne finne død fisk nedover elva, laks som hadde slått seg ihjel i fossen. Det er slik at når laksen hopper der oppe, så hender det at den kommer så langt fram at den får hodet mot den kraftige tossespruten. Da blir den slått rett ned, og er det da litt grunt der, blir den drept.
- Du vet vel om riktig stor laksefangst i Skoltefossen? - Jeg har hørt at det på et døgn ble tatt 300 lakser i Kapala, og samtidig ble det fisket 800 med dragnot nede i den store stille kulpen her ved kirken, den som kalles Jereme etter at en mann som hette Jeremias ble drept der. Det var en finne som skulle delta i fisket. Han var ikke en av stammen. Kjensgjerningene ligger i tåke, men sagnet lever og beretter noe uklart om finnen som kom i klammeri og ble drept ved Jereme. Men dragnotfisket i den store, stille kulpen tok slutt for en 70 år siden. Kapala-fisket under fossen fortsatte.

- Har dere forbindelse med skoltesamene i Sevettijarvi i Finland? - Ja, jeg kjenner mange der. Hver vinter og gjerne sommer også reiser jeg på besøk til skoltebyen ved Sevettijarvi. Der blir jeg da en ukes tid, for alle sier at jeg må komme på besøk, og det er så mangt å snakke om. Men det er ikke mye igjen av skoltesamisk skikk og bruk og tradisjoner. Det er så utvasket at man ikke merker om det er skolter, finner eller nordmenn. Det er bare språket og noen få andre særmerker som er igjen. De arbeider mest med reindrift der borte. De kom godt i gang, men nå har isen ødelagt mye av beitene, og de flytter ikke med flokkene, derfor begynner det å ta ende på reinlavet. Det var ingen som trodde det da de begynte, for skogbunnen var så tykk av lav at man gynget når man gikk der. Men de har en trivelig liten by med 60-70 hus, og de har fått lov til å herske over skogene omkring Sevettijarvi. Det er god forbindelse mellom Neiden og denne skoltebyen i Finland. Noen kommer ned til Neiden på arbeid, og hver l. søndag i september kommer en flokk vandrende de fire milene fra Sevettijarvi til den gamle samlingsplassen i Neiden. Da er det gudstjeneste på gresk-katolsk vis, et møte mellom Neiden-stammen og Suenjel-stammen.

Jogar Ivanovitsj Mikkelsen, den gamle mannen av den dømte stamme

- Du, sier han brått og minnes noe. Ser på meg. - Dersom du vil, så skal du nå få høre noe som hendte meg da jeg var 16-17 år gammel. Jeg nikker at jeg lytter.
Den gamle mannen beretter fra sin ungdom en fortelling om

VEIEN TIL STAMMEFRENDER I FINLAND

GAMLE TUFTER VED SEVETTIJÅRVI

Jeg var ung gutt. Far min hadde fått utvist 40 stokker i skogen ved Kerakkajarvi ikke langt fra Sevettijarvi der skoltebyen i Finland nå er. Det var tømmer til husbygging og røtter til brensel Jeg var i skogen sammen med 4-5 andre. Noen skulle kjøre tømmeret derfra til Pakana- joki som ligger ovafor grensen 4-5 km inne i Finland. Jeg har også vært der inne ved Pakanajoki. Der oppe tok vi tyrirøtter til brensel og mose til reinen. Men nå var det ved Kerakkajarvi jeg hogde. Hadde akkurat tatt den siste av de 40 stokkene og satt på rota da jeg så en mann som kom på isen over vannet. Jeg skjønte straks at det var skogvokteren, gamle Henrik Karpinen. Jeg laget straks til bål, for jeg regnet med at han hadde gått langt og trengte kaffe. Man han gikk bare forbi, så meg ikke, for røyken er vanskelig å se i vinterskogen. Karpinen gikk og så seg om og var opptatt av sine egne tanker. Da ropte jeg på ham:

-Hva er det du går og ser etter, gamle tosk? Kom nå heller og få deg kaffe! Da kom gamle Karpinen oppover.

- Jeg ser far din har fått stemplet åtte stokker til, sa han.
- Å, har han det? sa jeg. - Jeg trodde det var bare disse 40, men nå skal jeg finne resten av stokkene og hogge dem.

Vi satt og drakk kaffe. Det var stilt mellom oss, for Karpinen satt og tenkte. Så sa han: Jeg ville så gjerne fortelle deg noe, du som er en ung mann Men du vil nok le av det, for jeg er bare en gammel tosk. - Nei, bare fortell, sa jeg. Du ser vannet her og vannene omkring og du vet Sevettivannet her borte. Nå ryker det ikke fra menneskeboplasser mange steder herfra til Bugøynes. Men det har før vært røyk her i skogen, og det skal komme til å ryke igjen. Nå er de langt borte, de som bodde her, men de skal komme tilbake. Jeg har hørt noe som dere unge kanskje flirer til, men jeg skal fortelle det likevel: En gang for meget lenge siden flyttet skoltesamene bort fra Sevettivannet til Petsamo og andre steder der øst. Nå var det en gammel kone blant dem. Hun var leder for stammen og ville ikke bli med.

- Jeg flytter ikke, sa hun. - Jeg vil dø på fedrenes strender ved Sevettijarvi. Dere skal bare dra, men dere kommer tilbake. Dere skal nok engang komme tilbake. Men da skal dere ikke finne meg her." Og stammen dro bort, stammen dro mot øst. Den gamle kona hadde vært stammens høvding, og hun fortalte skoltesamene før de dro hvorfor hun visste de skulle komme tilbake. Det var en gang tre menn av deres stamme og av hennes hus som hadde gått for å fiske under isen på et vann inne i skogen. Da fikk de se at tsjuderne kom, røverne fra øst.

Det var to flokker av dem, og de kom farende fram over isen på vannet, og de hadde mange krigsgreier med seg, og vannet har siden den gang hatt navnet Vainasjarvi, Krigsvannet. De to flokkene kom nærmere, og først kom en nokså stor flokk, men etterpå kom en meget større flokk. Da ble mennene livredde, for de kunne jo se at det var tsjuderne, og de sprang hjem til landsbyen og ropte at tsjuderne kom, og de fortalte om alt det de hadde sett. Da begynte den gamle kona å tale. Hun sa til mennene: "Det er ikke tsjuderne dere har sett. Dere skjønner vel at dere har sett et syn. Dersom dere hadde gått og undersøkt, ville dere ha oppdaget at det ikke var spor etter dem en gang. Og mennene husket at de heller ikke hadde hørt noen lyd fra tsjuderne, og det hadde vært som tsjuderne ikke si dem".
Den gamle kona forklarte: "En gang skal vårt folk flytte bort fra strendene ved Sevettijarvi. Og det dere har sett betyr at det en gang skal komme to kriger, den andre større enn den første. Og etter den andre krigen skal vårt folk komme tilbake til Sevettijarvi. Da skal det nok ryke her igjen. Og stammen dro mot øst. De holdt seg østpå ved Petsamo og deromkring og ble kalt Suonikyla-folket eller Suenjel-stammen.
Karpinen sa ikke hvordan han visste dette. Jeg får vel ikke oppleve det, sa han, - men dere som er unge, vil få se at de kommer tilbake. Etter krigen kom skoltene av Suenjel-stammen tilbake til Sevettijarvi. De første begynte å komme mens Karpinen ennå levde.

- Er det da virkelig merker etter folk i tidligere tider der?
- Ja, skoltene er kommet hjem igjen.

PÅ SKINNSKO GJENNOM HISTORIEN

Og den gamle skoltesamen Jogar Ivanovitsj Mikkelsen ser oppover langs Neidenelva, skoltesamenes levevei og farvei. Og han tenker på de dagene Nevuama-stammen var produktiv og sterk og yppet til strid med laksen og reinflokken, med skogen og vidda. Ikke annen strid. Viddenes og skogenes folk, "Østenhavsfinnene", det folket var aldri krigersk. Han er en av de siste av den dømte stamme, Jogar Ivanovitsj Mikkelsen, og han sitter med ryggen lenet mot 400-årig skoltesamisk grenselandstradisjon i et gresk-katolsk kapell, og han har det blikket som ser hvordan folk fra gammeltida har stabbet fram på lydløse komager over de fjerne skogsmarkene og langs ishavets strender. Folk på skinnsko - slik har skoltesamene gått gjennom vår historie, og slik går de ut av den. På myke skinnsko.

Og den gamle mannen løfter blikket, Jogar Ivanovitsj Mikkelsen, han sier mot de drivende skyene over Neiden, sier det sakte over grenselandets silkenelliker på den gamle skoltekirkegården ved det gamle kapellet:

- Når folk er så dumme at de forsmår sitt eget språk, så forsmår de sin egen mor.

Og ennå skinner stoltheten igjennom når Jogar Ivanovitsj Mikkelsen snakker om "våre folk" - skoltene i Neiden.